

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

I.

A följebb való Tiszát az ideleñt lakó nemigen ismeri. Ám tudja, hogy a nálunk járó megemberesedett folyó odafönt ifjonti könnyedséggel siet.

Látására külön erőfeszítéseket teszek. Hogy is lehet megkönyvékezni? Megy oda vasút, s száz ágon műút, autóbuszok. Hanem csak úgy vaktában a partjára kucorodni, s hallgatni fönti surranását, nincs elég időm.

Ideleñt ismerjük, mióta anyánkat tudjuk. Ideleñn mindennapos gondjaink, vonzalmaink között él, könnyű tudni csöndes, zajos cselekedeteit, a vele történő eseményeket. Mikor árad és apad. Cipekedik, rakodik. Máskor új hid szökken át rajta, s ilyenkor, mint az idén is Szeged fölsején, büszkélkedik csecsebecsésével, ahogy szép nagylány drágaköves karperecével. Vízének tisztult tükrében nézi magát, s úgy tűnik szereti, azon át hurcolja négy sáv vonalában a forgalmat, éjszakára sem teszi le, lámpafüzérek szelíd fényeiben csillogtatja, s hogy jobban lássa, maga fölé húzza az algyói gázfáklák kísérteties rőt fényeit.

A fönti Tisza sose látott, de ismerni kívánt anyám ifjúságának tűnik. Csak képekről, hírből, elbeszélésből tudok róla.

Megyek ám, amint tehetem, s nem egészen üres kézzel. Tehát készülődve. Mert önmagában néma, s mindig csak annak szólal meg, ki vele él, nemcsak mellette. Magamfajta, kenyérkeresetére jámbor egysejtű könyvtáros, kire is hagyatkozhatna nagy Tisza-megszóllaltató szándékaiban, ha nem a könyvtáros társakra, akik odafönt úgy élnek mellette, ahogy én itt lent.

A könyvtáros régtől gyűjtője, őrzője, kutatója a rábizott tájéknak. Ismeri folyónkról a sokfelől készült írásokat, ismeri a Tisza ismerőit, gondosait, szerelmeseit. Megyek hozzájuk. Szeged pedig kimondatlanul, mint a Tisza egyik jókora városa, valósággal taszigál oda, ahogy inasnak való fiút gondos szülei a mester elé.

Tiszabecsnél emelek kalapot neki, éppen ahol belép az ország kapuján. A tájék Szatmári Tiszahát néven ismert.

Ide a magasságos ezermétekről ifjonti erejével lerobogva köveket kavicszá, homokká őrlve, színét, zaját elcsitítva, kristálytisza vizeivel érkezik. Rahótól a két testvér együtt jön már, a Fehér Tisza meg a Fekete. S velük derék folyógyerekeik, az Iza, Visó, Tarcál, Talaborc, összeölelkezve, de még ők se egyedül, hanem kézen fogva hozzák bukdácsoló számtalan unokapatakjaikat a Tiszába, melyek közül a fölnofttebbek a Borsova, a Csiszla, a Bajkuluuj, a Ruszkova, a Kirva, a Mára. És az éppen csak járnai tanuló patakükunokák százait nem is számolom.

A hazai táj, mint történelmi évezredek megmunkálásában izmosodott, keményedett, eredezett nagy tenyér, fogadja a folyót. A térkép a tenyér domborulatai szerint nevezi meg magát: Szatmári Tiszahát le a Túrig, Erdőhát a Szamosig, északnak kíséri a folyót a Beregi Tiszahát, Záhonyig fölnyúlik az Ungi Tiszahát.

A hátságok horpadásaiban élő és elhagyott, tavaszoként föltámadó folyómedrek százai mutatják magukat, mint a földtörténet sok százezer éves munkálkodásának eredményét.

Ezek a Piskáros, a Palád, a Kiséger, Nagyéger, a Cibere, a Szenke patakok sok mellék apró oldalfolyócskával, meg az őket kísérő sörényerdőkkel, melyek között a Szatmári Tiszahát kilenc mai községe virágozik: Tiszabecs, Tizsakóród, Tizsacséce, Szatmárcseke, Milota, Kisar, Nagyar, Magosliget, Uszka.

A tiszabecsi Tizsának kalapot emelve köszönök. Sűrű galériaerdők őrzete között csöndeskedik, átlátszóan tiszta vize tükörsíma. Csak a lombok mögött besurranó reggeli napsugarak cirógatása látszik rajta. A kísérő erdők mögött ősi diófadsungelek összefüggő lombsátrai tengerlenek a Batár patak partjái, ahol szinte varázsütésre selymes fűvű legelők kitérültek terein szaladgálnak az errefelé mindig fűrge lábán futó szelek.

A látvány szépsége fölűdít, gyerekes játékra csábít. Hangosan kiáltok át a vizen, a túlpárt sűrű szálfacsportja visszhangként válaszol. Fogadja köszönésemet. De hát akkor itthon vagyok! Megszólt a tájék, amelyen az ősködök óta nevüket sem tudjuk embercsoportok élnék. Nyomaikat öt-hatezer évnyi homályokból ásta ki a régész, ha szabad a rétközbeni leletekből erre a tájékre is kicsi fényeket hozni. Csiszolt kőbalták, pattintott kőpengék tömegei ásódtak föl a folyók négy méter vastag iszapjából, s az eszközök nyersanyagát, a Tokaj-hegy környéki obszidián, azaz, ahogy a népek nevezik ma is, a varjúkova adta. A létfontosságú kőeszközök pedig éppen tapogatózásunk alatt levő község területére, azon felülre is eljutottak, ahogy lefelé Szegedig.

Minden használati eszköz anyaga és megmunkálási módja korszakot jelöl, s az ember nyomát pontosan megsúgja: a vidék a későbbi, a 2500 éves bronzkor vonatkozásában is gazdag. A vaskori leletek sokasága a népek jó megélésének lehetőségét bizonyítja az ittjáró vizek között. Az utóbbi kor lakosainak a neve is föl-fölsejdlül már az írni tudó szomszédok följegyzéseiben. Ezek szerint Agathyersek, aranyviselő gazdagok, később a szkíták lakják a legelőkb, élelemben, védelemben bőségeset nyújtó szépséges vidéket.

A honfoglalást közvetlenül megelőző időkben rokonj népek, talán háztűznézőben, körühatárolható területeken élnek itt, a főnti Tisza és Szamos ölelésében, akik is kuturgur nép névre hallgatnak, s egy részük a Maros alatt, Szeged táján élt. Összefoglalóan a historikusok avar kor néven tartják számon őket.

A jóval későbbi írott üzenetek már a honfoglalás megtörténte után érkeznek a tájról, a XI. századból, amikor választott területünk a borsovai várkapitányság hatáskörébe rajzolódik, ebben is nevezetes helynevek: Őrmező, Őrladány, Lövő, meg a többi.

Tiszabecs neve a régi monográfiák után a XIV. századi tulajdonos Becski család nevéből következik, ám a Vásárhelyről Szabolcsba származott mindentudó Kiss Lajos muzeológus szövegtől földrajzi szótára szerint becs zavunk török eredetű, vág jelentéssel. Tehát a Tisza kanyart vág. Becsnél hirtelen északnak könyöklük, ahogy a vízjárások maga elé kubikolta magaslatokat kerülgeti.

*

Vadőr lépeget le a partoldalon, talán napi bejáró földjét kezdi. Öltözte, ahogy minden vadőrök nagykönyvében írva: zöld, s a lövő szerszám is henyé hordmódban himbálódzik vállán, fején a stüci pörge kalap, tollas persze, zsinóros. És csizma, jó durából bőrből való. Akár az én falumban Kaszás Joki. Még életkora, sovány arcába húzódo szeme is hasonlít vadőr cimborámra. Előre köszön, úgy sejtem valahonnét fa mögül figyelhetett engem, hiszen ennek a kilenc községnek minden vadászat, vad-orzóját ismeri bizonyosan. Meggyőződött, hogy azok közé engem nem sorolhat. Nyugodt is nagyon. Hanem ahogy én régről ismerem a csőzi hatalmakat, mind nyugodt emberek voltak valahányan. Honnan öröklődhetett ez a tartás, csak most szökken az eszembe, az atyafi látására. A lövő szerszám, a fegyver, a tiszta örökös igazság az oldalukon, ez maga nagy megnyugvás lehet. És talán ideges csősz sem létezett soha, mióta világ a világ. A természet öle megnyugosztalja a leghirtelenebb embert is. Ez a foglalkozás gyönyörűsége, a búza termőföldje, mészárszékje, patikája.

Nálunk Orodán Jóska határi csősz pár deci után sokszor odanyilatkozott, nem is dicsekvésképpen, hogy ő a rábízott határok birtokos ura. Ezen az első fűrt szőlő neki cukrosodik, az első főzni való kukoricacső neki sárgul, a sütni való tök neki virágzik. Lopás kizárva. A pap is az oltárról él!

Tudom, mire ez a fölső-tiszai vadór hozzámig elér, teljesen tisztában van velem. Fényképezem a tájat, varsákat nem húzok föl a vízpartból, hurkot nem állítok le a nyílt csapásokra, s vágott csövű puska sem lapul az ingem alatt. Így a béke jár közöttünk, akár csöndes szavunk. A nagy „jáó” reggelt után, kérés nélkül cövekel le előttem, de csak olyan ráérős mentében löki hozzám szavát.

— Szép-e?

— Nagyon, nagyon szép.

— Hoát mink se tudunk vele sohasem jóllakni. De látom, maga lüvi is.

— Szeretném hazavinni.

— Magunk is egy vagyunk véle. Szeretjük. Mert azt hisszük, ha van mennyország, akkor az leginkább csupa Tisza-partokkal van bebútorozva.

— Szép neki minden porcikája.

— Hunnan valósi maga?

— Lentről, a szegedi tájékból.

— Arra még nem vitt le a lábam. De mondják, hogy arra is megteszi. Aztán mi járatban?

— Vinni akarok a lentieknek egy kis fönti szépséget. Azok is szeretik ám minden porcikáját a víznek, csak hát nem oldózkodhatnak el, mikor megóhajtják a látását.

— Hanem maga teheti?

— Küldtek.

— Maga fényképész?

— Dehogy. Csak fényképezek is, meg minden eszközt fölhasználok, amivel rögzíteni lehet a szépséget, meg a tudást.

— Olyan gyűjtőgetőféle?

— Úgy is mondhatjuk.

— Divatos mostanában. A népek mindent gyűjtenek, színes kavicsokat, tiszai kagylóhéjat, rossz lámpát, padláson elhányt, semmit sem érő franczarikákat.

— Jobb, mintha elfelejtenénk, a szemétkébe dobálnánk. Régi emberek eszközei, tapasztalatai, történetei világíthatnak kicsit nekünk, meg az utánunk jövőknek.

— Hát hiszen, ha jó rávélek, tán igaz. Mivel öregapáink feje fittyenése, mozdulata mibennünk utódokban lakik. Ha tudom ők mit, hol rontottak el, én messzire elkerülhetem már azt a gödröt, amiben ők még a lábukat törték.

— Hát ezt gyűjtöm én.

— Fáradtságos lehet.

— Az. Nagy folyó a Tisza. 1300 kilométer hosszú. És a partján ül régóta 140 település.

— Azt mind föl akarja csapásolni?

— Szeretném.

— Sok ember lakhat benne. Sok ajtókilincset meg kell nyomjon.

— Igen.

— 'Szt nyílnak az ajtók?

— Sok a jó Tisza-járó ember, aki ismeri is, nemcsak szereti. Hát azokból kibuggyan a tudnivaló. Mint magából. Meg se kérdeztem, máris mondja.

— De hát én itt születtem, ha ezt elvinnék tőlem, vele vennék az életemet.

Emberem a parti homokot simogatja csizmája talpával, úgy vélem, mehetnékje támad, meg maradna is, talán csak kicsi biztatásomat várja. Látom rajta, mindent tud, amire kíváncsi vagyok.

— Isszák-e még a Tiszát?

— Ezt itt bizony még íhatjuk. Olyan tiszta, a halakat nevükről ismerjük benne. A fiatalabbak nem élnek vele, hanem az öregje még erre esküszik. Ez az egészség.

A vaskút köp ki néha olyan rozsdás vizeket, a ló másfelé néz, ha eléje kínálják. Az ásott kutak vizei meg kemények, mintha beledúlt volna a timsó.

— Megegyeztünk, hogy szép, de ebből az következik, hogy akkor jó is, mivel iható. Búne van-e? Bántotta-e magukat?

— Ha a hetvenes vízre gondol, akkor bántott, persze. Egy kicsit. Ahogy a régi öregek visszarévednek, megzargatta őket is sokszor, hogy nem is tudták, hová tegyék előle a falut. Szétkergette őket, elvette a házukat, termésüket, csak éppen a kedvüket nem. Eltelepültek egy kicsit arrébb, vízkor meg nem buggyant szárazulatokra, néha még onnan is lehajtotta őket a Tisza, amíg mindig jobb védőgátakat nem tudtak eléje pakolni.

Hetvenben is megtáncoltatott bennünket. Úgy igazibul, ahogy szeretett volna, a nyakunkba nem tudott szakadni, mert hordtuk eléje a nyúlgátat, katonák, szovjetek, civilek, asszonyok. S strázsáltuk, pátyolgattuk fóliával, zsákokkal, búvárokkal, nem úgy, mint az ánti világban, hogy akkor csak rőzse, meg karó, meg a szalmatömedék járta. Most gép gép hátán, emberek, eszközök fogták a gátat, az meg a vizet.

Hanem azért alul csak föllátogatott hozzánk. A hajszálcsovességen, régi, ismert járatain fölszorította a vizét a vályog meg vert falú házak ereszetéig. Azokat megroggyantotta úgy, hogy abban lakni nem lehetett. Belvíz. A kerteket, udvarokat hosszú hónapokig meglakta az alulról jövő Tisza. Így azért, ahogy maga is látja, egész házsorok támadtak újra. Kőből valók, palatetősek, már olyanok, amilyenekben a mai ember kikorosodhat. Csőből folyik benne a víz, meg minden. Persze tudjuk, emberek születtek, derekasak nőttek a nádfedelűekben is, ha olyan volt az időjárás. Hanem akkor hetvenben egy pillanatra azt hittük, haragszik ránk a Tisza, hogy úgy nekünk rontott, de hát most megmondhatjuk, hogy nem annyira vitt, mint inkább hozott. Új házakat, víztornyot, szépen megkoronázott töltéseket, portalanított utat. Itt már nagy ereje kell legyen, hogy ezeken áthágjon.

Hetvenben megdolgoztatott bennünket. Május 14-én két óra hossza alatt 106 centit dagadt, ugyanakkor a Túr Garbócnál 168-at, és amire a legrégebbi öregek sem emlékeztek; a Szamos 4 métert áradt.

Mondták is az összeszaladt okosok, hogy ekkor kétszer annyi vizet szállított, mint a Duna a legnagyobb vízállásakor. Megmérgeződött a kis Szamos. Hanem itt-hon pár óra alatt 23 kilométer hosszan meg tudtuk magasítani a gátját. Eléje álltunk. S amott, a román oldal felőli partok, ahogy a jóisten megadta, begyöpesítette. Jött át rajta és a határon az áradat. Tett odaát is, meg itt is akkora károkat, hogy 90 százalékos volt a pusztulás. Negyven község víz alá került, negyvenezer ember hajléktalanná vált. De kikeveredtünk belőle.

A víz hoz is, visz is. Nem olyan mint a tűz vagy a háború. Mert a nagyfülű világ nádtetős házait sokszor hamuvá tette a tűzvész. Némely században kétszer is ránk repült a vörös kakas. Azután a háborúságok. Ugyan az utóbbi kettő inkább csak kilopkodta belőle a férfiúi erőt, s a házak a nyomorúság, meg a gyász alatt roskadoztak.

Volt ugyan futkosás, meg gyűrködés Rákóczi apánk idején is, de az diadallal járt.

Éppen itt Becs határában esett, s híres, olyan, hogy máig számon tartjuk. Sokáig úgy tudtuk, ahogy Jókai előadta egyik könyvében, a „Szeretve mind a vérpadig” címűben. Hát annak van egy fejezete, Rongyos gárda a címe, s ez a becsi dicsőségről beszél. Mindig is büszkék voltunk rájuk ifjunkkal-fiunkkal együtt, egészen addig, míg az innenső világban közeledtek a Rákóczi-évfordulók, s velük előadások, tanárok érkeztek Tiszabecstre. Hát jött egy nyíregyházi tanárember, hogy szidolozzuk föl az emlékművet, meg az emlékezetünket. Meg is történt, ünnepelünk. Összejövünk, hallgatjuk éppen ennek a tanárnak is a mondandóját, aki nagy tudója lehet Rákóczi lába nyomának. Meséli, hogy nem úgy történt a becsi csata, ahogy Jókai megfesti. Mert a csata az tény, de a meztelenül rohamozó kuruc csapat Jókai írói fantáziájában termelt. Igaz, nem egészen alaptalanul. Maga a fejedelem a naplójában is említést tesz rólunk, hogy fegyvertelen, félig meztelen népek voltunk.

Gondolom, nem akarta ez a tudós tanár őseink dicsőségét elvitatni tőlünk, nem

is tehette, itt mondta a fülünk hallatára a saját fészünkben, hogy is gyalázhatott volna bennünket, csak a történelem nagy elfogultjainak nagy jóindulatú elrajzolását akarta az évforduló révén a helyére köszörülni. Szerinte az ütközet 1703. július 13-án, Rákóczi lovasai meg a császári katonák és a hozzájuk húzó megyei nemesek között zajlott a Tisza jobb parti határában. Kende Mihály kapitány, itteni földbirtokos, húsz magyar meg ennyi német lovassal átkelt a Tiszán, hogy földerítse a kurucságot. Mire mifelénk elért, megjárta már Benét, Muzsalyt, Beregszászt. Ekkor jutott ki Rákóczi a hegyek közül. Átkelt a Borsován, s Újlaknál várta a gyalogosait, akik a sáros idő miatt nehezen haladtak. Hanem Rákóczi előőrsei, lovasok persze, meglesték a labanc földerítőket, s nekiszorították őket a Tiszának. Kende Mihály kapitány is a folyóba veszett. Ez volt a kurucok első győzelmes ütközete. Az eseményt őrsi a templomkertünkben állított emlékoszlop.

Hanem az emlékoszlopnak is emléke van már. A túlparton is állítottak egyet ugyanabban az évben, 1903-ban, az akkor Ugocsa megyéhez tartozó tiszaujlakiak. Ők sem akartak rosszabb kurucok lenni, mint a szatmáriak.

Húzták a köteleit, hogy kik a kurucabbak. Persze politika húzódott mögötte. Képviselőválasztásokra készülődtek a pártok.

Az ugocsi csicsásabbra sikerült, ott egy magas múdombra rakták az emlékkövet, s az országnagyok mondták körülötte az ünnepi beszédet. Még Kossuth fiát is meginvitálták hozzá. A becsiek a megye embereiből állították ki a bandériumot, de azért szép ünnepség volt az is, megadták a módját pohárköszöntőkben. A póri népeknek táncvigasságot rendeztek.

Az ungi emlék a háború során elpusztult, a mienk áll. Mi azt hisszük, igazi kurucságunkat az idő tanúsítja. Becs erősödik. Az utóbbi években öt község társult hozzánk: Magosliget, Milota, Tiszacsécse, Tiszakóród, Uszka. Hatezer lélek tömörült össze Becs körül.

De hát azért fogyunk. Mondják a gyűléseken, meg a tévé is magyarázza, hogy világjelenség. A tanyák a községekbe húzódnak, a községek a városokba. A jobb ellátású, közművesített nagy településekre. Szabolcs nagyon tanyás terület, de pakol a tanyasi is, mert örökös álma bekerülni a faluba, a falu álma, hogy bejusson a városba. Ott az ipar. Tiszta köpenyben dolgozik, rendszeresen keres, társaságban él, a bolt ott van a szájában, vele ott a kényelem.

A régi kicsi sár- és porfészek, mint Uszka is, hiába dolgozott benne akármilyen hazahúzó, szülőföldjét szerető érzés, a maga erejéből nem tud ötről a hatra menni. 327 fő. A többre tartó fiatalok előtt értelmetlenedik Uszkan minden mozdulat. Minek építsen benne házat, ha a kenyeret nem a közelében keresi. Így a faluban csak az öregek maradnak. Elnéptelenedik.

Nekünk szomorú látvány. Tudjuk, hogy akik élnek, halálra vannak szánva, de ezek a betagosult községek egyenesen halálra vannak ítélve. Öregek benne a házak, mohásak a tetők, a kerítések, begyöpesednek az udvarok, az utcai járdák.

Most virágzásban van a múzeumok áskálódása, meg a régészet. Csak bámulunk, amikor a tévé mutatja, hogy hány nagy falu létezett, amikben egykor boldog emberek százai, ezrei éltek. A sors lesöpörte őket. Noha békeviszonyok között, mi is ilyen változásokban élünk.

Látni se szeretem, ahogy leszörösödnek a kis faluk. Mert aztán a nagy, mint Becs is, talán nem is akarja, mégis árnyékba borítja a társközségeket. Azoknak nincs közigazgatásuk, nincs gazdájuk. Egy-egy hivatalnok piszmozg odakint, de a középületekre meg a többi közügyekre jut nekik a legkevesebb. Az adót ide hozzák.

Leghamarabb a könyvtár gazdátlanodik el. A kultúrának lejjebb csavarodik a lámpája srófja.

Valamikor szép, fényes könyvtárak világítottak a társközségekben. Most ezekben a pókok szőnek-fonnak. Lámpa se gyullad bennük. A kocsmá világít. Tudjuk, hogy átmenet, de eltart egy életen át. Hosszú idő.

Ha nagy erejű gépekkel, mint tarlón a szalmabálákat, össze lehetne húzgálni a falukat, mindjárt jobban melegíthetnénk egymást.

Puskalövés szakítja félbe vízfolyásszerűen hömpölygő beszédét.

— Magát is figyelik a vadászok. Még mi itt beszélgetünk, amott meglövik az őzet.

— Nem hiszem. A határórség puffangat ilyenkor, hogy mindjárt kész az ebéd.

Igaz is, mennem kell, jól eltelt az idő!

— Olyan nyomon beszélt, mintha megrendeltem volna.

— Örülök.

— Ajánlhatna egy járatos embert Tiszakóródról.

— Járatost, járatost. Vadór legyen?

— Legyen, ha az tudja a maga faluját.

— Kóródon a kavicsbányába vegye az útját, ott dolgozik egy Makay nevű atyafi.

Az kutatja is a faluját, meg tudja is.

Hanem, hallja, ha már mindent gyűjt, Szabó Lőrincre ne haragudjon, itt nyaralt 18-ig papi nagybátyjánál, G. Szabó Mihálynál, a házon emléktábla fityeg. Rajta egy vers. Így szól:

Tiszabecsi tücskök

Szatmár, Tiszabecs, rekkenő nyarak,

húsomba ittam paraszatokat,

húsomba és csontomba fényetek,

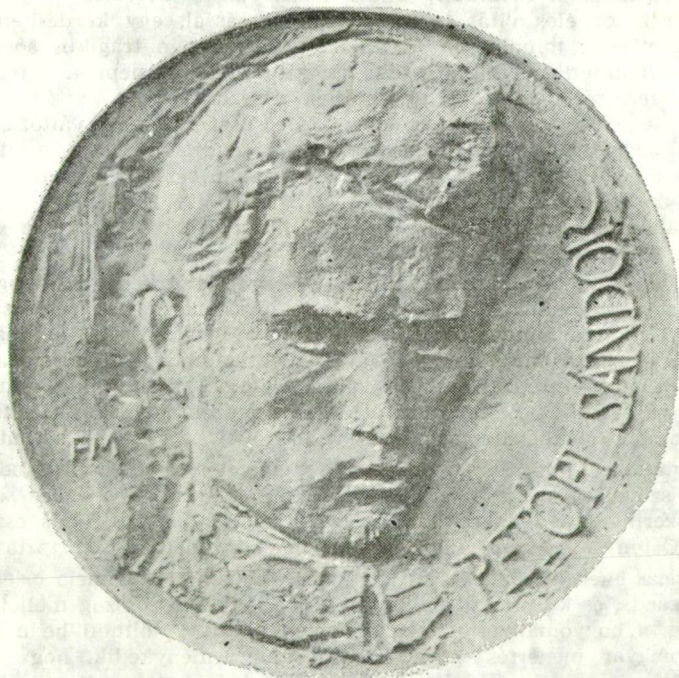
tigrisről napot, szesz lángkék eget,

vad deleket, mikor szinte kigyúl

az árnyék is és menekül, lapúl,

meggy, málna vérét, felforrt temetőt

....

FRITZ MIHÁLY MUNKÁJA